

УДК 371.134:001.8

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В РУСЛІ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ

Світлана Цюра, Світлана Когут

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул.Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Запропоновано загальнонаукову методологію синергетичного підходу до реорганізації управління педагогічною системою з підготовки в Україні соціального педагога. Умови реалізації синергетичного підходу розглядаються через призму суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу з установкою на відкритість, нелінійність і самоорганізацію, як три основні характеристики суб'єктних моделей.

Ключові слова: синергетичний підхід, соціальний педагог, самоорганізація, педагогічна система, професійна підготовка.

Суб'єкт-суб'єктні пріоритети особистісно-орієнтованого підходу потребують від сучасного дослідження будь-якої освітньої системи шукати її взаємозв'язки і взаємозумовленості з суб'єктивними чинниками, при всій непередбачуваності стихії їхнього саморозвитку і самоорганізації. Розглядання педагогічної системи саме під кутом зору її здатності до саморозвитку зустрічаємо у працях Р.Вінкеля, М.Громкова, І.Саєва, А.Ковальова, О.Пехоти, М.Поташник, Н.Селіванова, О.Сухомлинської, І.Якиманської. Дослідження систем, здатних до саморозвитку і самоорганізації, зародившись у рамках математики і кібернетики у 70-х рр. ХХ ст., вилилися у створення загальнонаукової методології синергетичного підходу. Хоч, як вважає А.П.Назаретян, наповнена ідеєю самоорганізації неокласична наука будь-яку модель складної системи чи процесу, що ігнорувала суб'єктивні чинники, тлумачила як недостовірну [4]. Дослідження систем професійної підготовки соціального педагога в Україні і Польщі, яке ми здійснюємо у контексті порівняльного аналізу, не може бути розглянуте з ігноруванням ролі суб'єктивного фактора у досліджуваному процесі. Адже саме синергетика найбільш повно дає змогу розглядати системи відкритого типу, основним принципом існування яких (у взаємодії з навколишнім середовищем) є самоорганізація.

Відкритість, нелінійність і самоорганізація – три віхи, що характеризують стихію суб'єктних моделей, у т.ч. і сучасні освітні системи.

Класична наука розглядає причинно-ланцюгові зв'язки організації педагогічної взаємодії і управління освітніми процесами як лінійні. Лінійні уявлення про управління педагогічним процесом, підкреслює В.Кушнір, передбачали, що оптимальні керівні дії неодмінно приведуть до сподіваного результату. Однак практика засвідчила, що далеко не всі зусилля педагога дають його [3, с. 4].

Зміна суб'єкт-об'єктної моделі навчання на суб'єкт-суб'єктну ставить педагогічні дослідження перед пошуком більш сучасних методологій. Адже суб'єктні моделі характеризуються у термінах можливостей, детермінованих майбутнім сьогоднішніх випадковостей. Водночас у оптимально організованому педагогічному процесі відбувається перетворення можливостей вищого рівня невизначеності у можливості нижчого рівня невизначеності. А ефективність функціонування освітніх систем визначається не лише кінцевим продуктом дидактичного процесу (якщо розглядати його цілі як насичення особистості професійними знаннями, уміннями і навиками та документальне фіксування здатності її вступу на певний рівень у внутрішньо-професійній ієрархії). Адже при такому підході може мати і має місце ігнорування суб'єктивного чинника професійної підготовки – особистісних очікувань, бачень, цілей, мотивів, установок, що отримують, наприклад, вектор спрямованості ціннісних орієнтацій протилежний професійній етиці. Пригадаємо, що цілевизначення професійної підготовки розглядається в особистісно-орієнтованій професійній освіті як створення умов для саморозвитку, саморозкриття особистості через фахову діяльність, бачення у ній власних сенсоутворювальних мотивів.

Таким чином, розглядаючи систему професійної підготовки, що здатна до саморозвитку і самоорганізації, у всій повноті її взаємозв'язку з суб'єктними системами діяльності її учасників, ми виходимо на необхідність дотримання вимог такого загальнонаукового підходу, як синергетичного.

Синергетика, як суто математична теорія самоорганізації, що описує незворотні якісні зміни, створення і руйнування систем, є сьогодні вже загальнонауковою методологією, як вважають Г. Хакен, І. Добронравова, В.Кушнір, І.Пригожін, і навіть новим світобаченням (Є.Князева, С.Курдюмов та ін.). Її характерною рисою є вивчення будь-якої системи в історії її розвитку.

Як світоглядна теорія, синергетика перебуває у процесі становлення і її концептуальне структурування будується на таких положеннях, які ми плануємо розглянути у прикладенні до процесів формування систем професійної підготовки соціального педагога в Україні і Польщі.

Перше. Складним (складноорганізованим) системам не можна нав'язати шляхи їхнього розвитку. Будь-який керований розвиток рано чи пізно переростає в проблему і потребу самокерованого розвитку. Це ставить

проблему управління розвитком (наприклад, професійною підготовкою) перед подальшим виявленням власних тенденцій розвитку системи і створення умов для їхнього розгортання. Система професійної підготовки соціальних працівників/педагогів у розвинених країнах має свою характерну специфіку розвитку і структурування, що створювалася не одномоментно, її саморозвиток проходив у взаємодії з соціальним середовищем конкретних соціумів і соціальною політикою та діяльністю їхніх інституцій.

Однолінійна професійна підготовка кожного, як всіх, на одному рівні, протирічить як законам розвитку особистості, так і потребам саморозвитку будь-якої відкритої системи. Вона створює реальні перешкоди самоорганізації професійного росту, яка має мати місце, в іншому випадку росту особистості як професіонала не існує, професійні знання не набувають особистісного сенсу. Водночас професійні знання набувають особистісного сенсу лише через реальне чи уявне (імітаційне) застосування їх у професійній діяльності, співставлення їх з власним баченням, сприйманням їхньої доцільності. Ставлення до процесу професійної підготовки як до такого, що є ззовні керованим, відсутність бачення у ньому особистісного сенсу вносить хаос у самоорганізовану дію майбутніх професіоналів. Наслідком цього є загально визнане падіння мотивації до навчання і обраної професії у студентів перших курсів вищих навчальних закладів як радянського, так і пострадянського періоду.

Друге. Стихія, хаос виступають як творче начало, конструктивний механізм еволюції нової системи, що організовується власними силами. Саме хаос на різних рівнях організації виконує функції створення нових макроструктур існуючої системи. Моменти нестабільності (флуктуації) реорганізують діючі системи відповідно до природних на той час тенденцій. Причому в особливих станах нестабільності соціальної системи дії кожної окремої людини можуть впливати на макросоціальні процеси.

Вмотивована самоорганізація власного професійного становлення розпочинається абсолютно індивідуально у будь-який момент внутрішнього усвідомлення потреби у новій спрямованості і відповідній реорганізації внутрішніх особистісних підструктур.

Організація системи професійної підготовки соціального педагога України і Польщі також відбувається оригінальними шляхами. Моменти невизначеності і хаосу на цей час уже породили характерні і специфічні тенденції розвитку у досліджуваних нами системах професійної підготовки, і нашою метою є не лише виявити, наскільки чітко і наскільки слабо виражені діючі спрямованості у системах підготовки соціального педагога в Україні і Польщі, але й виявити місця невизначеності та хаосу, які до цього часу не вилилися у створення нових структур.

На цей час моментом флуктуації у системі підготовки соціального педагога в Україні є неузгодженість і відсутність структури взаємодії у діяльності навчальних закладів, які організують професійну підготовку, та діяльності з професійної підготовки самих майбутніх фахівців під час перших двох-трьох років навчання.

Третє. Для складних систем, як правило, існує кілька цілком можливих шляхів розвитку. Але щодо вибору конкретного шляху, то у період перебування на роздоріжжі (точка розгалуження – біфуркації) проявляє себе переддетермінованість розгортання процесів певним шляхом. Досліджувані нами системи розгорталися не без урахування діючих у світовій практиці тенденцій підготовки соціальних працівників різних напрямів. Водночас не можна не помітити значну їхню специфіку, що загалом зберігає низку традицій вищої освіти пострадянських країн. Серед них і та, що система професійної підготовки в Україні соціального педагога, як нового фахівця, створена як складова існуючої вищої педагогічної освіти на базі педагогічних ВНЗ. Вважаємо, що і надалі має місце перебування її у періоді вибору індивідуального шляху структурування і її вибір переддетермінований не лише її суб'єктами, але і суб'єктами дотичних систем, які не складають із нею цілісної структури – потребами різних соціальних груп, службами соціальної допомоги, соціальною політикою держави, тенденціями підготовки соціального педагога у світовій практиці тощо.

Як було сказано вище, характерною і важливою особливістю синергетики є увага до вивчення історії становлення системи. Разом з тим акцентується увага на якісних змінах у динамічній або ж статичній поведінці досліджуваних структур і взаємодії її із зовнішнім середовищем. Становлення досліджуваних нами систем професійної підготовки соціального педагога в Україні і Польщі в історичному процесі часово тотожне і часово розбіжне, теоретично однопланове і різнопланове. Тому ми вважаємо за необхідне визначити тенденції розвитку цих систем, особливості їхньої будови та структурування, і взаємодію із навколишнім середовищем. У зв'язку із цим ми розглянемо теоретичні, соціальні та організаційно-педагогічні умови, супроводжуючі їхнє виникнення та розгортання. Аналізу, на нашу думку, потребує як і становлення наукової школи соціальної педагогіки України і Польщі, так і формування самої системи підготовки професіонала відповідного профілю.

Четверте. Об'єднання структур не зводиться до простого підсумовування, відбувається перекриття областей локалізації структур з дефектом енергії [2]. Синергетичний принцип узгодження частин у ціле – це встановлення спільного темпу розвитку частин, що входять у ціле, т. зв. спільного темпоритму. Аналогічно постає питання, які саме частини у діючій системі професійної підготовки та професійного саморозвитку матимуть

потребу в узгодженні. Найоптимальнішою базою для узгодження нам видається загально визнана у психолого-педагогічній науці структура діяльності і її компонентів – цільового, стимулюючо-мотиваційного, організаційного, оцінного та контрольно-регулюючого.

П'яте. Положення про оперування, управління складними системами. Вплив на систему є ефективним не завдяки силі впливу чи масштабам, а завдяки правильно організованим резонансним діям, які співзвучні природним тенденціям самої системи. Ми, розглядаючи педагогічну систему професійної підготовки соціального педагога як підсистему професійної підготовки, здійснювану закладами вищої освіти та систему професійної самопідготовки, яку реалізує конкретна особистість, маємо визначити ті резонансні впливи, що здатні ефективно вплинути на досліджувану нами систему. Отже, невирішеним питанням залишається те, щодо якої із підсистем мають бути здійснені резонансні впливи, а також їхня “правильна топологічна конфігурація, архітектура впливу” [2]. І.Балл, П.Перепелиця підкреслюють, що складовими підготовки молоді до обрання професій мають бути, з одного боку, система профорієнтаційної роботи, а з другого – особлива допрофесійна підготовка, яка передбачає включення учня у діяльність, природним продовженням якої буде професійне навчання з певного фаху. Тобто вплив щодо цієї підсистеми міг би бути найбільш резонансним.

Шосте. Синергетичний підхід зосереджується на протіканні швидких, лавиноподібних процесів і процесів нелінійного самостимульованого росту. Водночас учених цікавлять закономірності і умови протікання цих процесів, механізми ініціювання їхнього самостимулювання. І, основне, умови, які дають змогу уникати ймовірного розпаду складних структур після досягнення ними моменту максимального розвитку. Синергетики акцентували увагу на тому, що більшість процесів росту складних структур проходить не по планомірній висхідній, а у режимі загострення, коли певні структурні елементи у обмеженому відрізку часу змінюються за законом необмеженого зростання. Відповідно до цього зроблені висновки, що навіть короткочасна дія на систему може спричинити реальні і високоефективні зміни [5, с. 85; 2, с. 5]. Отже, наша увага має бути зосереджена на теоретичному розробленні та ініціюванні впровадження у досліджуваній системі максимально можливих і допустимих впливів на процеси індивідуальної професійної самопідготовки – тобто у швидкому наростанні певної потреби у професійних діях: самомотивації, самостимулюванні, сенсоутворенні як її спускових механізмів. Як наголошують, аналізуючи можливості синергетичного підходу, автори посібника “Адаптивне управління педагогічними системами” П.Третьяков, С.Мітін, Н.Бояринцева: “... досить збудити дію внутрішніх тенденцій і природа сама побудує очікувану

структуру. Потрібно лише знати можливі шляхи розвитку природного середовища і способи їхнього стимулювання”[5, с.84]. Водночас, на думку В.Кушніра, яку ми повністю розділяємо, “...сутність синергетичного підходу до управління педагогічним процесом полягає в тому, що він орієнтується на внутрішнє, іманентно властиве самому педагогічному процесові, а не на бажання, наміри, проекти суб’єкта експериментальних, реформаторських чи інших дій”[3, с. 57].

З філософської точки зору, процеси, описувані синергетикою, – це процеси становлення, пише І. Добронравова [1]. Становлення особистості у професії досліджене у сучасній психолого-педагогічній науці досить широко. Процеси професійної інформації, орієнтації, навчання, професійного вибору й адаптації отримали істотне експериментальне опрацювання. Професійна придатність, готовність, самовизначення завдяки широкому психологічному спектру досліджень є процесами, значення яких загалом відоме. Разом з тим, становлення систем професійної освіти продовжує розглядатися у пострадянському просторі як лінійне, ініційоване управлінськими актами. Це заважає створенню умов для педагогічної взаємодії в організації педагогічного процесу професійної підготовки. Перспективним, на нашу думку, є дослідження педагогічних систем саме під кутом зору синергетики. Це дасть змогу виявити в системі професійної підготовки соціального педагога в Україні умови для самоорганізації та природних тенденцій її розвитку, як саме педагогічної системи суб’єкт-суб’єктної взаємодії.

-
1. *Добронравова І. С.* Синергетика: становление нелинейного мышления. К., 1990.
 2. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным // *Вопр. филос. М.*, 1992. № 12.
 3. *Кушнір В.* Системно-синергетичні уявлення про управління педагогічним процесом // *Освіта і управління.* 2002. Т. 3. № 4.
 4. *Назаретян А. П.* Синергетика в гуманитарном знании: предварительные итоги // *Обществ. науки и соврем.* 1997. № 1.
 5. *Третьяков П. И., Митин С. Н., Бояринцева Н. И.* Адаптивное управление педагогическими системами: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. завед./ Под ред. П. И. Третьякова. М., 2003.

**SOCIAL TEACHER PROFESSIONAL PREPARATION
IN THE TERM OF GENERAL SCIENTIFIC
METODOLOGY OF SYNERGETIC APPROACH**

Svitlana Tsiura, Svitlana Kohut

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenka Str. 41, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The authors propose general scientific methodology of synergetic approach to reorganising the management of the social teacher preparation system in Ukraine. They consider the synergetic approach in terms of “subject-subject” interaction of educational process’ participants, which is oriented to openness, unlined development and self-organisation as three main qualities of subject models.

Key words: synergetic approach, social teacher, self-organisation, pedagogic system, professional preparation.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003